

PLEIDOOI VOOR HET BEHOUD VAN HET „KLEINE” BRABANTSE MONUMENT IN ZIJN NATUURLIJKE OMGEVING

Dames en Heren,

Hoewel sprekend vanuit de dwangsituatie van slechts enkele dagen voorbereidingstijd ben ik toch gaarne ingegaan op het ter elfder ure ontvangen verzoek enkele gedachten uiteen te zetten naar aanleiding van het feit dat 1975 is uitgeroepen tot Europees monumentenjaar. Doel hiervan is vooral de grote wenselijkheid van het herstel van oude wijken en buurten maar ook dat van het enkele monument onder de aandacht van de overheid en het grote publiek te brengen. Natuurlijk zal het opinievormend werk dienen te resulteren in praktische daden die een stoot kunnen geven aan een grootscheepse aanpak van restauratie en zorg voor onze bebouwde en natuurlijke omgeving, zoals die vanuit het verleden als cultuurgoed tot ons gekomen is.

Het is van groot belang dat men op korte termijn, wil men tenminste nog veel voor verdwijning behoeden, een grootscheepse actie gaat voeren. Immers over 25 jaren is zeer veel weg en zal slechts een beperkt aantal grote historische gebouwen en gerestaureerde objecten over zijn. Wanneer men beziet wat er na 1945 in Brabant aan oude gebouwen verdwenen is, en beseft dat de laatste decennia meer historisch bezit hebben vernield dan de oorlog, dan is het de hoogste tijd om tot een massale aanpak te komen. Er is wel links en rechts het een en ander gerestaureerd, maar het zijn losse krenten. De tijd en daarmee het verval gaan sneller dan het tegenwoordige restauratietempo. Er is teveel tijd verloren gegaan, zodat beperkte particuliere initiatieven te weinig zullen helpen. Alleen door een massaal beïnvloeden van de overheidsinstanties is het effect te verwachten om tot realisering van totaalplannen te komen. Immers restauratie is geen luxe, eist niet altijd extra geld. Wie zegt, dat wat na afbraak van het oude aan nieuwe behuizing komt, goedkoper is dan de keus tot restauratie? Bedenk o.a. dat de levensduur van gerestaureerde panden veel langer is dan die van de meeste nieuwbouw. Behoud van het oude is niet alleen een geestelijke zaak maar is ook economisch zeer wel verantwoord. Hierbij heb ik niet op het oog het Markiezenhof te Bergen op Zoom, de grote Kerk te Breda, de St.-Jan te 's-Hertogenbosch. Deze monumenten lopen ook geen gevaar; zij staan in de belangstelling van de overheid en zullen niet gauw afgebroken worden. Het is echter het *kleine* monument dat vaak buiten de picture valt en geruisloos dreigt te verdwijnen. Het gaat mij hierbij niet alleen om het individueel geval maar vooral om de optelsom daarvan, wanneer deze organische eenheden vormen. Hoeveel prachtige Brabantse dorpskernen zijn door de drift van klakkeloze stadsbouwimitatie van gemeentebesturen niet weggevaagd of onherstelbaar vernield. Hier kunnen geen tien stichtingen tegenop, hoe actief ze in restauratie ook zouden zijn. Omdat dit afkalvingsproces van cultuurbezit sneller gaat, dan met de beste wil van de wereld gerestaureerd kan worden, meen ik dat de eerste grote

* Voordracht gehouden op de jaarlijkse kaderdag van de besturen van de heemkundekringen, aangesloten bij de Stichting Brabants Heem, op zondag 8 december 1974 te Oisterwijk.

opgave is de bevolking, overheid en ambtelijk apparaat zicht bij te brengen op historische situaties die zo fijn kunnen zijn in deze tijd. Ik heb laatst nog een geval meegemaakt dat planologen aan hun tekentafel ontwerpen voor stadsdoorbraken hadden gemaakt maar in de betrokken wijken niet waren gaan kijken. Het is de lineaal die regeert. Men kan er kwaad om worden, maar als je verder doordenkt dan kom je tot de conclusie, dat je iemand moeilijk iets kwalijk kunt nemen dat buiten zijn besef valt. Onlangs, namelijk op 1 november 1974 bij gelegenheid van de viering van het tienjarig bestaan van de Stichting Zuidelijk Historisch Contact, heeft de commissaris van de koningin in de provincie Noord-Brabant, de heer J.D. van der Harten, in een lezing over het thema *Wat moet de overheid met het verleden van Brabant?* over deze thematiek zeer behartenswaardige uitspraken gedaan. Zo merkte hij o.a. op, dat „de overheid zelden meer doet dan waartoe zij door een algemeen gevoelen geïnspireerd wordt, en zelfs dat niet altijd, want vanzelfsprekend is ook die overheid waaraan wij ons zozeer vastklampen, terwijl we haar veelvuldig vermaledijen, al even nalatig als wij allen vaak zijn”.

Door lezingen, eventueel het organiseren van cursussen over oude stadsbouw, dorpsaanleg, enz. zou de Stichting Brabants Heem wellicht een grote bijdrage kunnen leveren om de ogen van het ambtelijk apparaat en van de gemeentebesturen te openen voor nog niet geziene mogelijkheden. Kortom mijn visie, reeds bij een eerdere gelegenheid geuit, is: beter één gemeentelijke functionaris op de relevante dienst werkzaam die het ziet, dan een ton subsidie voor een incidenteel project. Immers wanneer de lokale overheid de zin van behoud gaat zien, dan wordt dit ingepast in het gemeentelijk beleid o.a. bij sanerings-, reconstructie- en doorbraakplannen en bij bestemmingsplannen buitengebied. In dat geval zijn er geen particuliere acties meer nodig om te hooi en te gras wat te restaureren. Alle verantwoordelijkheid te leggen bij de overheid is echter ook weer niet juist. De particulier en de groep hebben eveneens een taak in het attenderen op hetgeen als waardevol cultuurbezit dient te worden aangemerkt. Commissaris Van der Harten wijst er in genoemde lezing op „dat wij ook vandaag veel waardevols aan onze handen laten ontglippen, terwijl wij er met onze neus bovenop staan”. Zeer terecht stelt hij, dat het onderwijs en dan wel speciaal het geschiedenisonderwijs in de afgelopen tijd te weinig cultureel-maatschappelijke inslag heeft vertoond, waardoor het begrip voor het eigene, waaruit onze samenleving is gegroeid, op de scholen onvoldoende aan bod is gekomen. Een kruistocht om mentaliteitsverandering op te roepen, is een wezenlijke functie en een reële taak voor een stichting als Brabants Heem.

Een belangrijk punt is: welke objecten hebben vooral de belangstelling nodig? Zoals ik reeds stelde, hebben de grote gebouwen niet primair het particulier initiatief nodig om behouden te blijven. Het zijn vooral de huizen en boerderijen die veelal verspreid liggen tussen nieuwbouw. Gave complexen zijn helaas uitermate zeldzaam geworden. Juist omdat de totaliteit vaak verstoord is, lopen de historische restanten des te meer gevaar. Wevershuisjes, klompenmakerijen, leerlooierijen, boomgaarden, heggen, enz. vallen buiten de aandacht van het grote publiek, terwijl deze juist zo belangrijk zijn voor de sfeerbepaling

in een bepaalde wijk. Vele steden en dorpen hebben ondanks alles toch nog tamelijk veel historisch interessante elementen. Deze bouwsels liggen meestal sterk verspreid, vaak verscholen in andersoortige bebouwing. Hoewel een dergelijk historisch element vaak een verrijkend onderdeel van straat of wijk kan zijn, leveren deze losse eenheden stedenbouwkundig en functioneel gezien nogal eens problemen op. Daarom is er bij de Rijksdienst voor de Monumentenzorg het streven ontstaan prioriteit te geven aan het behoud van grotere eenheden met meerdere panden die elkaar structureel ondersteunen. Dit doet men liever dan zich richten op losse panden.

Restauratiewerk en monumentenzorg zitten nog vaak in de elitesfeer. Het zijn de kapitaalkrachtigen die het mooi vinden een oud pand te hebben en op te knappen: zie bijv. Veere. Dat zoiets een plaats, wanneer het seizoen voorbij is, dood maakt, spreekt voor zich. Bovendien worden door deze import de bestaande maatschappelijke verhoudingen ter plaatse verstoord.

Restauratie moet meer een volkszaak worden. Ook de bevolking is in brede lagen warm te maken voor behoud van gebouwen en karakteristieke buurten (zie bijv. actie Hasseltse Kapel te Tilburg). De gewone man heeft hier meer oog voor, dan men gewoonlijk aanneemt. Door de actie tot behoud van oude monumenten tot een meer algemene zaak te maken, loopt men ook minder kans, dat in tijden van bezuiniging het eerst de kraan bij Monumentenzorg wordt dichtgedraaid. Dit is de prijs voor het feit, dat monumentenzorg nog steeds als een luxe wordt gezien.

Voor het behoud van historisch belangrijke panden en buurten, is het noodzakelijk een goede bestemming daarvoor te weten. Een attractieve bestemming zal de overheid eerder tot participatie bewegen. Daarnaast is het nodig dat bij de restauratie een zakelijk beleid wordt gevoerd. Ook hier kost tijd geld; door niet efficiënte planning en door gebrek aan vooruitdenken door de principaal worden de kosten veelal hoger. Dit schrikt wel af.

Toch is het klimaat op dit moment bepaald gunstig. Er is een groeiende belangstelling voor het historisch verworvene en voor de eigen en unieke sfeer die daarvan uitgaat. Nu het verzet tegen de anonimiteit van leven en wonen, tegen de massaliteit, de kleurloosheid, eentonigheid, enz. toeneemt, wordt de interesse groter in alles wat door zijn vormgeving en situering een eigen karakter heeft.

Bij deze verbeterde sfeer meen ik, dat de in augustus 1974 van start gegane werkgroep, ingesteld door het provinciaal bestuur van Noord-Brabant in het kader van 1975 als Europees Monumentenjaar, nuttig werk kan doen. Een Brabantse afdeling van de Stichting Monumentenwacht is in oprichting. Dit initiatief is gericht op het voorkomen van het verval van monumenten. Naast de bekende curatieve monumentenzorg is dit een vorm van preventieve monumentenzorg, uitgaande van de gedachte dat voorkomen beter is dan genezen. Het werken op een dergelijk niveau is bijzonder belangrijk, omdat meer dan de helft van met overheidssubsidie aangevangen restauratieprojecten betrekking heeft op nalatigheid in onderhoud. Een Monumentenwacht kan de gemeenschap op lange termijn veel geld besparen, dat dan vrijkomt voor panden, waarvoor bij het beperkte budget van de rijksoverheid voor restauratiewerken

nu geen geld is. Bovendien kan een Monumentenwacht bewerkstelligen, dat bij gebouwen die op de nominatie staan voor restauratie in de toekomst, verder verval wordt tegengegaan. Ieder zal het duidelijk zijn, dat bij vroegtijdig constateren van kleine gebreken die bij verwaarlozing leiden tot grote gebreken, veel ellende voorkomen kan worden. Tevens zal de realisering van deze wacht de ijveraars voor het behoud van waardevolle bebouwing meer kansen geven. Immers vaak is het zo dat de desolate toestand, waarin een oud pand gewoonlijk geraakt is, de enthousiasteling de moed beneemt om tot herstel, hetgeen veelal een volledige herbouw betekent, over te gaan gezien de enorme kosten.

Wat het beïnvloeden betreft van de mentaliteit van het grote publiek, is de medewerking van pers, radio en televisie van onmisbare betekenis. Toch zijn deze prikkels alleen niet voldoende. Een goed opgezette rondreizende tentoonstelling die vele plaatsen aandoet en die niet alleen laat zien, wat de provincie en de betrokken gemeente of streek (dit laatste deel zal steeds dienen te wisselen) nog aan monumenten heeft, maar vooral instructief aantoont hoe door kortzichtigheid veel moois onnodig werd vernield en hoe op alternatieve wijze een fijn stuk leefmilieu behouden had kunnen blijven, kan de mensen van meer nabij met de problematiek confronteren.

Op deze expositie dient aan te sluiten een pedagogisch project dat goed in te passen zou zijn in het onderwijs aan de hoogste klassen van de basisscholen en de laagste van de middelbare scholen. Vele onderwijskrachten zijn lid van Brabants Heem. Zouden zij op dit terrein niet een mooie taak kunnen vinden? Er bestaat grote behoefte aan projectboekjes die in het kader van de algemene leerstof voor aardrijkskunde, biologie, geschiedenis, enz. voor de leerling aansprekelijke voorbeelden geven van de behandelde stof naar aanleiding van de gegroeide situatie in de eigen omgeving. Zo is het goed mogelijk de vaderlandse geschiedenis meer levend te maken vanuit de historie van en kunst in eigen regio, stad en dorp. Ik ben van mening, dat het onderwijs bij een dergelijke aanpak beter beklijft en door herkenbaarheid meer in de leefsfeer van de leerling wordt geïntegreerd dan bij de veelal abstracte benadering van nu. Het volstrekt gemis aan enig historisch inzicht bij vele volwassenen toont wel aan, dat het gevolgde geschiedenisonderricht volledig aan hen voorbij is gegaan.

Wanneer zowel aan de tentoonstelling met een grote eigen inbreng als aan een „heem-week” op de scholen die zoveel mogelijk temporeel en thematisch op elkaar dienen aan te sluiten, nog gekoppeld kan worden een inbreng van het bibliotheekwezen, is een vruchtbare trits ontstaan. Door het uitstellen van relevante literatuur en door het actief fungeren als informatiecentrum kunnen de leeszalen een bijdrage leveren aan het „monumentaal” bewustwordingsproces in 1975.

Verder zie ik een vruchtbare taak weggelegd voor een op te richten Monumentenadviesorgaan, eventueel een monumentenconsulent, in Brabant. Deze instantie zou informatie kunnen verstrekken over het belang van oude bebouwing, kunnen helpen bij het op gang brengen van reddingsacties, advies geven over het indienen van subsidie-aanvragen bij rijk, provincie en gemeente, zor-

gen voor de ontbrekende historische informatie, adviseren bij het afsluiten en op peil brengen van verzekeringen, enz. Het treft mij steeds, dat een aantal goede plannen om een gebouw of karakteristieke buurt te redden verzaamt, omdat men de weg niet kent, zich niet tot de juiste overheidsinstanties wendt en vergeet doorslaggevende argumenten aan te voeren.

Naast een dergelijk provinciaal adviesbureau wil ik tevens gaarne de oprichting bepleiten van een provinciale centrale voor opslag van materiaal afkomstig van afbraak van kerken, stadspanden, boerderijen, enz. Ook oude straatkeien, lantaarns, weg- en kerkhofkruizen, enz. zou ik daar verzameld willen zien. In enkele steden bewaart de dienst Publieke Werken wel hetgene dat afkomstig is van afbraak, maar in vele plaatsen wordt het vernield door de sloper, gaat het als puin weg of komt in handen van handelaren die het vaak verkopen aan snobs die hun villa willen verfraaien met oude balken, plavuizen, lantaarns, enz. Door dit alles hebben architecten en aannemers vaak grote moeite om het voor restauratie nodige oude materiaal in voldoende hoeveelheid te vinden om nog maar niet te spreken over de prijzen die gevraagd worden. Bij dit alles denk ik niet alleen aan stenen en hout afkomstig van boerderijen, wevershuisjes, arbeiderswoningen, enz. maar ook aan allerlei interieurvoorwerpen. Vooral bij de niet weinige neo-gotische kerken die in de laatste jaren worden afgebroken, gaan beelden, glas in lood ramen, mozaïekwerk, lampen, enz. verloren. Laat men deze objecten ergens centraal verzamelen. Nu de trend ontstaat de vaak kale kerken weer meer aankleding te geven, zal menige pastoor hier gaarne komen zoeken naar wat van zijn gading is. Vernietigen kan nog altijd, maar wat eenmaal kapot is, komt niet meer terug. Een dergelijk plan kan, mits goed opgezet, zich financieel bedruipen. Uitgangspunt daarbij is dat geamoveerd kerkelijk bezit weer in de kerken komt, dat materiaal van afgebroken boerderijen, molens, enz. weer kan dienen voor herstel van gelijksoortige projecten die een beter lot beschoren is. Kortom een recycling van oude materialen en voorwerpen in een aangepaste omgeving in plaats van ter opluistering van de woningen der bourgeoisie.

Een gedachte die bij U zeker weerklank zal vinden, is die van een actie tot behoud van oude boomgaardjes, van voor de natuurlijke omgeving karakteristieke beukenhagen, meidoornheggen, eikenwallen, knotwilgen, enz. Via de N.C.B. is reeds aandacht geschonken aan een juiste erfbeplanting bij de boerderij. Dit alles dient echter een veel grotere omvang te krijgen. Dikwijls is dit met simpele middelen te bereiken, zoals een actie om knotwilgen die wegens de te hoge loonkosten en het ontbreken van een modern gebruik van de takken niet meer gesnoeid worden, waardoor de kroon te zwaar wordt en de bomen scheuren en omvallen. Met een zaag en wat enthousiasme kan ieder heel concreet en op korte termijn resultaat zien van zijn werk tot behoud van een typerend landschap. Al te gemakkelijk zegt men, dat de boer beheerder van een groot deel van ons landschap is. Hoewel deze uitspraak juist is, zal de boer als monumentenwachter van huis, erf en land toch van overheid en burger hulp dienen te ontvangen om deze taak voor de samenleving te kunnen vervullen.

Een zaak waaraan Brabants Heem een bijdrage zou kunnen leveren, is wat

ik zou willen noemen het maken van de bebouwde omgeving tot een historisch prentenboek. Ik versta hieronder, dat bij monumenten een bordje wordt geplaatst met kernachtige tekst en uitleg over ontstaan en andere wetenswaardigheden. Tevens zag ik gaarne op panden, waar bekende schrijvers, schilders, staatslieden, enz. hebben gewoond en gewerkt, bordjes geplaatst waarop dit vermeld wordt. Wie door het Vlaamse land dwaalt, ziet dit daar in praktijk gebracht. Op die manier leert men op straat een flinke brok cultuurgeschiedenis. Waar de Historische Sectie van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant heeft toegezegd een dag te organiseren onder het motto „De geschiedenis aflezen aan het monument”, en waar aan de twee bisdommen samen met de Nederlands Hervormde Kerk gevraagd is zich te buigen over de thematieken „Welke plaats hebben oude kerken in de leefgemeenschap van heden?” en „Horen kerkelijke kunstschaten in de kerk thuis of in een museum?”, zou Brabants Heem in 1975 een symposium kunnen organiseren bijvoorbeeld over het onderwerp „De landelijke woning: hoe bewaren wij dit patrimonium?”, eventueel in samenwerking met Staatsbosbeheer, de stichting Brabants Landschap en de N.C.B. Daarnaast is aan de Brabantse afdeling van de Vereniging van Nederlandse gemeenten verzocht op drie plaatsen in de provincie een cursus te entameren voor burgemeesters, beleidsambtenaren en hoofden van diensten over het thema „De zorg door de lokale overheid voor het monument”. Op die manier kan 1975 niet in eerste instantie een meedoen met een landelijke manifestatie betekenen, maar primair een begin zijn van een movement tot een bezinning en een nieuwe visie op en aanpak van wat ons uit het verleden is overgeleverd.

Tot heden is er in het algemeen teveel incidenteel gewerkt. Er moet meer besef en zelfrespect voor het Brabants eigene komen. Dit dient omgezet te worden in een dynamisch Brabants cultuurbeleid dat uitgaat van het principe dat het nieuwe niet betaald mag worden met uitholling of vernietiging van wat als waardevol uit ons verleden aan te merken valt. Daartoe is een grootscheeps plan nodig. De kringen van Brabants Heem zouden een waardevolle bijdrage kunnen leveren door een volledige inventarisatie naar gemeente en streek te maken van wat als belangrijke bebouwing individueel en als typerend stads- en dorpsgezicht te beschouwen is. Deze inventarislijsten zouden gebundeld kunnen worden tot een algemene provinciale lijst. Daarbij zal spoedig blijken, dat vele objecten niet voorkomen op de officiële lijst van beschermde monumenten, destijds van rijkswege opgesteld. Bekend is namelijk, dat deze destijds zeer summier en onvolledig is geformeerd. Getracht zal dienen te worden zoveel mogelijk op deze lijst geplaatst te krijgen. Maar ook voor de objecten waarbij dit niet gebeurt, is het van belang dat door een groep wordt aangegeven, dat behoud om diverse redenen van belang is. Op die manier houdt men de gemeentelijke overheid bij het beleid een spiegel voor, zodat in ieder geval niet meer onachtzaam met oud cultuurgoed wordt omgesprongen. Een totale visie op het historisch eigene van plaats en streek en een integrale aanpak tot behoud daarvan is nodig. Nu is de situatie zo, dat op elke restauratie de overheid tien oude panden afbreekt. Hierin kan alleen een volledige inventarisatie en een algemeen plan van wat het behouden waard is, verandering bren-

gen. Tevens is het een belangrijke taak voor leden van Brabants Heem om juist in het aanvangsstadium van gemeentelijke uitbreidingsplannen aandacht te geven aan de historische bebouwing in het betrokken gebied. In de beginfase is het gemakkelijker een beleid om te buigen, dan wanneer reeds allerlei beslissingsfasen zijn doorlopen. Het is dan veelal zeer moeilijk om nog terug te komen op een reeds uitgezette koers.

Het blijven stilstaan bij nostalgie geeft geen oplossing. Ook de Stichting Brabants Heem zal een actiegroep dienen te worden, die naast het voldoen aan de weetgierigheid van de leden naar historische informatie zich op geschiedkundige maar ook op sociologische en sociaal-psychologische gronden inzet voor bescherming van dat deel van het verleden dat ons in de tegenwoordige tijd nog steeds voedt. De nood is zo dringend, dat spreken en schrijven niet voldoende meer zijn. Handelen is geboden, opdat de generatie van het jaar 2000 nog weet, hoe de mens van vroeger geleefd, gewoond en gewerkt heeft en op welke wijze de oude situatie onze eigenheid van nu bepaald heeft.

De bedoeling die hierbij voorzit, is niet om van onze omgeving een museum te maken. Een zinvol op elkaar afstemmen van oud en nieuw en het behoud van monumenten en van pittoreske stads- en dorpsbeelden betekenen niet een rem op de vooruitgang maar juist een bijdrage tot maatschappelijk welzijn voor de mens van het heden. Immers kaalslag in de oude leefcentra en monotone moderne nieuwbouw, vaak het produkt van een fantasieloos tekenlineaal, hebben geen verbetering in het leefklimaat gebracht maar vaak achteruitgang. De ontvolking en de functieverandering van de oude stads- en dorpskernen, het suburbanisatieproces, de structuurveranderingen op het platteland, het optreden van projectontwikkelingsmaatschappijen, de sanering en reconstructie van oude wooncentra, verkeersdoorbraken en parkeervoorzieningen, en stads- en dorpsuitbreidingen hebben dikwijls geleid tot ondoordachte slooping en tot prestigegebouw van hoge betonskeletten, die de organisch gegroeide structuur danig verstoren.

Motieven die zich tegen een dergelijke ontwikkeling verzetten, zijn van velerlei aard. Naast argumenten op cultuurhistorische grond zijn te noemen die van bouwkundige en esthetische aard. Tegenover de grofschalige nieuwbouw gebaseerd op een eindeloze herhaling staat de veelal fijschalige structuur van de oude bebouwing met een duidelijk aantal eigen identificatiepunten. Gezien dit laatste zal het begrijpelijk zijn, dat activering van waardevolle oude leefmilieus van groot belang is op maatschappelijke en sociaal-psychologische titel. Voor de mens in nieuwbouw levend heeft de confrontatie met de leef- en woonsituatie van vroeger een educatieve en tevens recreatieve functie. Dat de integratie van een monumentenbeleid gerelateerd aan de natuurlijke omgeving en het geven van een eigentijdse bestemming naast een sociale uitwerking ook economische voordelen kennen, heb ik reeds vermeld.

Gelukkig wordt de waarde van monumenten voor een hoogwaardig leefmilieu steeds meer ingezien. Stond men tot voor kort alleen maar stil bij het behoud van een oud gebouw sec, nu beginnen velen te begrijpen, dat dit bewaren alleen zin heeft, wanneer ook de natuurlijke omgeving zoveel mogelijk intact wordt gelaten en aan het totaal een zinvolle bestemming gegeven kan worden.

Naast begrippen als reconstructie en sanering krijgt het aspect van de rehabilitatie een toenemende aandacht als een zeer geëigende benaderingswijze om verouderde stads- en dorpsdelen in een betere staat te brengen. Het gaat daarbij niet in eerste instantie om de restauratie van het enkele monument maar om de aanpak van gehele organisch gegroeide woongedeelten, waarbij ook de niet-monumentale bebouwing onderwerp van aandacht is. Tegenover stads- en dorpsvernieuwing door kaalslag die in vele gevallen niet effectief blijkt uit te pakken, is een herwaardering aan het groeien voor oude bebouwing die na aanpassing een aantrekkelijke functie vervult voor wonen en uitoefening van kleinbedrijf.

Tegenover de dominantie van de nieuwbouw is nu het alternatief ontstaan van renovatie van het oude, zodat bij deze evenwichtige verhoudingen het beleid van de overheid voor een reële keuze wordt geplaatst. Dit dwingt de bestuurders zich fundamenteel te bezinnen over de eisen, waaraan een menselijke leefgemeenschap in dorp en stad dient te voldoen. Deze problematiek is niet in eerste instantie een bouwvraagstuk maar een zaak van vitaal functioneren van kern en delen van de bebouwde situatie. Daarbij moet niet de denkfout gemaakt worden, dat waar het oude voldoet, nieuwbouw per definitie een functieverbetering oplevert. Technocraten koesteren helaas teveel de overtuiging, dat het nieuwe altijd beter is dan wat eeuwen heeft voldaan. Daarenboven biedt het oude meer pluriformiteit, waaraan de tegenwoordige mens juist zulk een behoefte heeft, dan de uniforme nieuwbouw die van gemeente tot gemeente dezelfde aanblik geeft.

De oude wijken en buurten roepen een eigen omgevingsbewustzijn op. Recente onderzoeken hebben uitgewezen, dat juist de variëteit in de woonsituatie de creativiteit van de mens stimuleert. Daarom geen nieuwbouw vóór alles, maar de overtuiging, dat een leef- en woongemeenschap een vitaal organisme is dat zich bij delen spontaan vernieuwt. Het is dan ook onmenselijk de oude voedingsbodem weg te slaan. In plaats van vernielen moet vernieuwen het parool van de toekomst worden. Wanneer dat te verwezenlijken is, zullen velen, indien in plaats voor afbraak gekozen wordt voor rehabilitatie, niet meer hun oude en vertrouwde buurt behoeven te verlaten en hun veelal goedkope huisvesting moeten verwisselen voor duurdere woningen in een vreemde onpersoonlijke nieuwbouwwijk. Dit betekent geen pleidooi voor neoromantische gevoelens, waaraan zoals bij de Stokstraat te Maastricht of de Jordaan in Amsterdam zich alleen de meer gefortuneerden kunnen overgeven, maar een pleiten voor het door rehabilitatie laten blijven van de mensen in de hun vertrouwde woonomgeving zonder hen te laten ontwortelen en maatschappelijk te desoriënteren. Immers het gaat niet alleen om de woning maar ook om de buren, het café, de bakker, de kruidenier, de vertrouwde kerk, enz. Het verkassen van mensen uit een buurt met zijn typisch eigen sfeer, ontstaan als resultante van generatie-lange processen, kan niet abrupt zonder schade aan het persoonlijk welzijn geschieden.

Aansluitend op het voorafgaande wil ik ten aanzien van de wenselijkheid van het behoud van oude buurten, waar het wonen niet ophoudt bij de voordeur en waar veel sociaal contact bestaat, nog een extra dimensie toevoegen. Vele

huisjes die niet meer passen in het ambitieuze denkpatroon van vele lokale overheden, die hun gemeente grootstedse allure willen geven, zouden zeer geschikt gemaakt kunnen worden als bejaardenwoning, zodat de ouderen in de hun vertrouwde omgeving kunnen blijven. Bovendien behoort naar mijn mening een bejaarde zo dicht mogelijk bij het stads- of dorpscentrum te wonen. Hij moet niet weggestopt worden hoog in de lucht, hoe fraai de bejaardenflats aan de rand van de gemeente met uitzicht op de natuur ook gelegen kunnen zijn. De bejaarde die zijn actieradius toch al ziet verminderen, zal zich veelal gelukkiger voelen, wanneer hij in zijn oude wijk, met gewoonlijk kleinschalige bebouwing en in de meeste gevallen dicht bij het centrum gelegen, kan blijven wonen en door het dagelijks contact met de bedrijvige mens en de jeugd lang jong kan blijven.

Tot besluit zou ik U willen voorhouden, dat het besef van een vergaande culturele erosie in Brabant steeds meer mensen gaat verontrusten. Het aantal kritische geluiden ten aanzien van stads- en dorpsvernieuwingsmaatregelen is groeiende. Vernieuwing die niet geënt was op het bestaande en voorbij ging aan de aanwezige sfeerbepalende bebouwing en omgeving, leidde niet zelden tot het omgekeerde van wat met de vernieuwing beoogd werd. Men ziet nu met al dan niet toegegeven spijt in, dat een al te groot perfectionisme en een al te radicale afbraak veel onvervangbaars hebben vernield en ter compensatie weinig of geen verbetering of zelfs teruggang hebben gebracht. Van differentiatie in woonmilieu is in de nieuwe wijken die overal van dezelfde soort zijn en overal dezelfde rijtjeswoningen laten zien, nauwelijks iets terecht gekomen. In zelfverzekerdheid en zonder fantasie hebben de planologen bij uitbreidingen de reeds aanwezige natuurlijke en gebouwde elementen over het hoofd gezien en via de tekentafel weggevaagd. De moderne mens zoekt een herkenbare leefomgeving met eigen karakter en sociale contactmogelijkheden. Bij het faillissement in menselijk opzicht van veel bouwen van na de oorlog zoekt men naar een stuk echtheid in leven en wonen, waaraan men gehechtheid en genegenheid kan geven. Juist dit sociologisch en sociaal-psychologisch aspect maakt het streven naar behoud van oude bebouwing in een menselijke en gevarieerde maat, zowel in het klein als in groot buurtverband, tot een zeer progressieve zaak. Zorg voor het heem en het monument is geen aangelegenheid meer van maatschappelijke elite en van romantici, maar dient een volkszaak te zijn. Het werken hiervoor is een mooie taak voor hen die juist in een moderne maatschappijopvatting een wezenlijke bijdrage willen leveren aan de bevordering van het menselijk welzijn. Dat ik in mijn voordracht vooral heb gepleit voor het behoud van het kleine monument, is slechts gedeeltelijk te verklaren uit de werksfeer van Uw stichting maar vooral door de omstandigheid, dat met name in die sector de grootste bedreiging te bespeuren valt. Immers niemand denkt er over de St. Janskerk in Den Bosch of het Markiezenhof in Bergen op Zoom te slopen, maar een boerderij, een wevershuisje, enz. zijn zo achteloos afgebroken. Mogen de in deze rede gelanceerde gedachten het bloed van de leden van Brabants Heem doen tintelen, opdat het nieuw geluid een nieuwe lente zal aankondigen.

Prof.dr. H.F.J.M. VAN DEN EERENBEEMT